

وظایف و اختیارات بازرسی به عنوان ضابط خاص قوه قضائیه^۱

سرهنگ خسرو اسکندری^۲

چکیده

هدف مقاله حاضر آن است تا نشان دهد که، پیشگیری از وقوع جرم، تعقیب و رسیدگی به جرائم غیر امنیتی مربوط به کارکنان، توسعه نظارت همگانی و ارزیابی از روند رضایتمندی مردم از عملکرد ناجا از جمله وظایف بازرسی است که در مقام ضابطیت نظامی پیش بینی شده است. زیرا انجام مراحل کشف و تحقیق جرائمی که رسیدگی به آنها در صلاحیت دادگاههای نظامی است به وسیله ضابطان نظامی صورت می‌گیرد. در این مقاله سعی شده است ضمن معرفی ضابطان دادگستری و اقسام آنها، وظایف و اختیارات بازرسی به عنوان یکی از ضابطان خاص در مرحله پیشگیری، کشف و تعقیب جرائم مشهود و غیر مشهود، مرحله دادرسی، مرحله دادگاه و اجرای حکم مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و شاخصهای رسیدگی مطلوب بیان می‌گردد.

واژگان کلیدی

ضابط دادگستری، ضابط نظامی، جرم مشهود، وظایف بازرسی

۱. تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۱۰/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۱

۲. مربی دانشگاه علوم انتظامی و جانشین معاونت حقوقی و امور مجلس ناجا Email: bazresi_dtk@yahoo.com

۱. مقدمه

نیروی انتظامی با توجه به گونه‌گونی مأموریتها و وظایفی که بر عهده دارد، همواره با جرائم و تخلفات مختلفی روبه‌رو است، روند رسیدگی به جرائم و تخلفات در ناجا یکی از موضوعات مهم و اساسی در راستای حاکمیت نظم و انضباط و تحقق اهداف و وظایف پیش‌بینی شده سازمانی به‌شمار می‌رود. اهمیت صحت عمل و سلامت کارکنان ناجا ایجاب می‌کند تا با شناسایی جرائم و تخلفات، روش پیشگیری و برخورد با آنها مورد بررسی قرار گیرد.

نظر به اینکه تعقیب و رسیدگی به جرائم غیر امنیتی مربوط به کارکنان ناجا به بازرسی کل و واحدهای بازرسی در یگانهای تابع ناجا به عنوان ضابط نظامی واگذار شده است با ملاحظه شرح وظایف و مأموریت‌های محول به بازرسی، دو نوع وظیفه در مقام ضابطیت نظامی می‌توان پیش‌بینی کرد: یکی پیشگیری از جرم و دومی رسیدگی به جرائم غیر امنیتی کارکنان. بازرسی به عنوان ضابط نظامی از مرحله کشف و تعقیب جرائم تا پایان اجرای حکم یا به پای مقامات قضایی کوشش می‌کند. اگر نقش قاضی از لحاظ علمی مهم است، نقش بازرسی به عنوان ضابط از نظر فنی مهمتر است، بنابراین هر چه کارشناسان بازرسی ماهر، مجرب، هوشمند، درستکار، امین، مؤمن و دلسوز باشند، دستگاه قضایی بهتر خواهد توانست در راه کشف حقیقت گام بردارد و بر اساس عدالت قضاوت کند.

با توجه به اینکه لزوم طرح دعاوی کیفری مستلزم اطمینان از وقوع و کشف جرم می‌باشد نقش بازرسان به عنوان ضابطین خاص در مرحله رسیدگی حائز اهمیت می‌باشد و همواره این سوال مطرح است که بازرسی به عنوان ضابط نظامی چه وظایفی دارد و نقش او در پیشگیری از وقوع جرم و کشف جرائم چه می‌باشد؟

۲. مفاهیم و تعاریف

ضابط دادگستری: این اصطلاح از دو لغت «ضابط» و «دادگستری» تشکیل شده است. ضابط در لغت به معنی نگاه دارنده و حفظ‌کننده می‌باشد و کسی است که اختیارات زیادی در ابعاد مختلف اعم از امور اجرایی و مالی دارد و حافظ امنیت و رفاه و نظم محل خدمت

خود می‌باشد (رضوی، ۱۳۸۰: ۲۶). دادگستری در لغت به معنی اجرای عدالت است؛ ولی در اصطلاح به معنای تشکیلات قوه قضاییه و در عمل نیز دادگستری عبارت از دادگاه‌های عمومی و انقلاب و دادگاه‌های تجدید نظر و تشکیلات مرتبط با آنها است (مهدی پور، ۱۳۸۵).

در تعریف ضابطین دادگستری تعاریف مختلفی بیان شده است بطوریکه دکتر محمود آخوندی نوشته است:

«ضابطین دادگستری مامورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات دادستان عمومی یا سایر مراجع قضایی در کشف و تحقیق مقدماتی جرم حفظ آثار و دلایل آن و جلوگیری از فرار و اختفای متهم به موجب مقررات قانونی اقدام می‌کنند» (آخوندی، ۱۳۷۲).

و دکتر محمد آشوری نیز بیان می‌دارد: «ضابطین دادگستری مأمورینی هستند که تحت نظارت و تعلیمات مقام قضایی برای کشف جرم، بازجویی مقدماتی از متهم و نیز جلوگیری از فرار یا پنهان شدن او و سرانجام حفظ آثار و دلایل جرم، طبق ضوابط قانونی، اقدام می‌کنند» (آشوری، ۱۳۷۹).

ماده ۱۵ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری در تعریف ضابطان دادگستری مقرر می‌دارد:

«ضابطین دادگستری مأمورینی هستند که تحت نظارت و تعلیمات مقام قضایی در کشف جرم و بازجویی مقدماتی و حفظ آثار و دلایل جرم و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم و ابلاغ اوراق و اجرای تضمینات قضایی به موجب قانون اقدام می‌کنند.» (آشوری، ۱۳۷۹: ۳۹).

در ارتباط با این تعریف چند نکته ضروری است:

- ضابطان دادگستری را قانون تعیین و معرفی می‌کند، بنابراین هیچ‌کس ضابط دادگستری نمی‌تواند باشد مگر اینکه قانون این عنوان را به او داده باشد.
- اقدامات ضابطان باید در چارچوب قانون و مطابق با مقررات و موازین قانونی باشد.
- اقدامات ضابطان باید تحت نظارت و تعلیمات مقام قضایی انجام گیرد؛ مگر در جرائم مشهود که ضابطان به نمایندگی از قانون قبل از کسب دستور قضایی مکلفند تمام اقدامات اولیه را برای حفظ آثار و دلایل جرم و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم به عمل آورند.

ضابطان نظامی: آن دسته از ضابطان قوه قضاییه هستند که قلمرو فعالیت آنها در مورد جرائم نظامی است. در نتیجه این ضابطان در ارتباط با دادسرا و دادگاه نظامی و تحت نظارت و تعلیمات دادستان نظامی انجام وظیفه می‌کنند (مهدی پور، ۱۳۸۵).

جرم: فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد (حجتی و باری، ۱۳۸۴: ۳۴). جرمی که در مرئی و منظر ضابطان دادگستری واقع شود و یا بلافاصله مأموران یاد شده در محل وقوع جرم حضور یافته یا آثار جرم را بلافاصله پس از وقوع مشاهده کنند در صورتی که دو نفر یا بیشتر ناظر وقوع جرمی باشند و یا مجنی علیه بلافاصله پس از وقوع جرم، شخص معینی را مرتکب جرم معرفی کند. مواردی که بلافاصله پس از وقوع جرم علائم و آثار واضحه و یا اسباب و دلایل جرم در تصرف متهم یافت شود یا تعلق اسباب و دلایل یاد شده به متهم محرز شود و یا در صورتی که متهم بلافاصله پس از وقوع جرم، قصد فرار داشته یا در حال فرار یا فوری پس از آن دستگیر شود. همچنین در مواردی که صاحبخانه بلافاصله پس از وقوع جرم، ورود مأمورین را به خانه خود تقاضا کند و وقتی که متهم ولگرد باشد (منصور، ۱۳۸۲: ۱۴).

رسیدگی: رسیدگی، مطلق تحقیق را گویند و منظور از رسیدگی احراز صحت دلایل مورد استناد است (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۳: ۳۳۳).

پیشگیری: مرکز بین المللی پیشگیری از جرائم، پیشگیری را چنین تعریف می‌کند: «هر عملی که باعث کاهش بزهکاری، خشونت، ناامنی از طریق مشخص کردن و حل کردن عوامل ایجاد کننده این مشکلات به روش علمی شود، پیشگیری از جرائم است». در این تعریف مشخص کردن (شناسایی و کشف کردن) و همچنین حل کردن یعنی مسئله یابی، آن هم با تأکید به روش علمی بسیار حائز اهمیت است (رجبی پور، ۱۳۸۳: ۱۷-۱۵). تمام تدابیر و اقداماتی که قبل از وقوع جرم در جهت کاهش زمینه‌های ارتکاب جرم و موقعیتهای مجرمانه، برطرف کردن علل شخصیتی و محیطی جرم صورت می‌گیرد (بازرسی کل، ۱۳۸۲: ۳).

۳. طبقه‌بندی و اقسام ضابطان دادگستری

به موجب مفاد ماده ۱۵ قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری

ضابطان دادگستری عبارتند از:

- نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران
- رؤسا و معاونان زندان نسبت به امور زندانیان
- مأموران نیروی مقاومت بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که به موجب قوانین خاص و در محدوده وظایف محول ضابط دادگستری به شمار می‌روند.
- سایر نیروهای مسلح در مواردی که شورای عالی امنیت ملی، تمام یا برخی از وظایف ضابط بودن نیروی انتظامی را به آنان محول کند.
- مقامات و مأمورانی که به موجب قوانین خاص در حدود وظایف محول ضابط دادگستری محسوب می‌شوند. (سلطانی و سادات باریکانی، ۱۳۸۶: ۱۲).

موارد کلی ضابطان دادگستری به اعتبار اینکه صلاحیت اقدام در مورد تمام جرائم را دارند یا صرفاً مجاز به ادای وظیفه در مورد جرائم خاصی هستند به سه دسته تقسیم می‌شود:

۱-۳. ضابطان عام دادگستری

کسانیکه صلاحیت اقدام در باره کلیه جرمها را دارند اعم از اینکه جرائم وقوع یافته به صورت مشهود باشد یا غیر مشهود ضابط عام تلقی می‌شوند (قاسم پور، ۱۳۸۱: ۶۱). ضابطان عام دادگستری مأمورانی هستند که صلاحیت اقدام در مورد تمام جرائم را دارند به استثنای آنچه قانون منع کرده است. در میان ضابطان دادگستری نیروی انتظامی جامع و کاملترین مصداق ضابطان عام است یعنی مراجع قضایی می‌توانند در همه حال، زمان و مکان از نیروی انتظامی به عنوان ضابط بهره ببرند (سلطانی و سادات باریکانی، ۱۳۸۶: ۱۲).

حتی در جرائمی که طبق قانون در صلاحیت ضابطان خاص است نیروی انتظامی مکلف به همکاری با ضابطان خاص می‌شود.

۲-۳. ضابطین خاص دادگستری

ضابطین خاص از نقطه نظر رابطه استخدامی و نوع ماموریت و وظیفه به دو دسته کلی

ضابطین خاص و ضابطین نظامی تقسیم می‌شوند و افرادی هستند که صلاحیت اقدام و انجام وظیفه در باره هیچ جرمی را ندارند مگر اینکه قانون مجوز مداخله آنان را صادر کرده باشد (قاسم پور، ۱۳۸۶: ۶۱).

ضابطان خاص دادگستری مأمورانی هستند که صلاحیت اقدام در مورد بعضی از جرائم خاص را دارند؛ به عبارت دیگر ضابطین خاص، صلاحیت اقدام در مورد هیچ جرمی را ندارند مگر آنچه قانون مجاز شمرده است. این دسته از ضابطان تنها در حدود و موضوع مشخصی صلاحیت اقدام دارند که به موجب قانون خاص به آنها واگذاری اختیار شده است. بنابراین به جز بند اول ماده «۱۵» قانون آیین دادرسی کیفری یعنی نیروی انتظامی، سایر بندها جزء ضابطان خاص به شمار می‌آید.

۳-۳. ضابطان نظامی

ضابطین نظامی به مأمورانی از کارکنان نیروهای مسلح ج.ا.ا. اطلاق می‌شود که طبق قانون دادرسی نیروهای مسلح در جرائم خاص نظامیان و سایر جرائمی که رسیدگی آنها در صلاحیت دادگاههای نظامی است فعالیت می‌کنند و اقدامات لازم را در خصوص حفظ آثار جمع آوری دلایل و جلوگیری از فرار یا اختفای متهم معمول می‌دارند (رضوی ۱۳۸۰: ۵۴). طبق ماده یک قانون دادرسی نیروهای مسلح، مصوب ۱۳۶۴ رسیدگی به جرائم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی اعضای نیروهای مسلح در صلاحیت دادگاه نظامی است. تبصره «۱» قانون مذکور مقرر می‌دارد: «منظور از جرائم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی بزه‌هایی است که اعضای نیروهای مسلح در ارتباط با وظایف و مسئولیتهای نظامی و انتظامی، که طبق قانون و مقررات به عهده آنان است، مرتکب گردند. تبصره «۲» این ماده می‌گوید جرائمی که در مقام ضابط دادگستری مرتکب شده باشند در محاکم عمومی رسیدگی می‌شود.

بر اساس ماده ۱۲۲ قانون سابق دادرسی و کیفر ارتش، مصوب سال ۱۳۶۴ ضابطان نظامی مأمورانی هستند که در حدود مقررات این قانون مکلف به بازپرسی و تحقیق نسبت به بزه‌هایی که در صلاحیت دادگاههای نظامی است، بوده و اقداماتی را که برای جمع‌آوری دلایل و مدارک مربوط و جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم و تعقیب قانونی قضیه لازم

است به عمل می‌آورند.

بنابراین ضابطان نظامی آن دسته از ضابطان قوه قضاییه هستند که قلمرو فعالیت آنها در مورد جرائم نظامی است. در نتیجه این ضابطان در ارتباط با دادسرا و دادگاه نظامی و تحت نظارت و تعلیمات دادستان نظامی انجام وظیفه می‌کنند؛ به عبارت دیگر کشف، تحقیق و تعقیب جرائمی که در صلاحیت دادگاه‌های نیروهای مسلح قرار دارد به وسیله ضابطان نظامی صورت می‌گیرد (آخوندی، ۱۳۶۸) و این ضابطان نظامی عبارتند از:

مأموران دژبان، مأموران حفاظت و اطلاعات یگانها، نیروهای بازرسی یگانها، برخی مأموران وزارت اطلاعات، افسران قضایی یگانها، مأموران انتظامی و بازپرسان و دادیاران که همگی تحت نظارت دادستان نظامی انجام وظیفه می‌کنند (آشوری، ۱۳۸۳: ۱۴۲).

هر چند با تصویب قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲، قانون دادرسی نیروهای مسلح مصوب ۱۳۶۴ نسخ کلی شده است و دیگر نمی‌توان برای تعیین مصادیق ضابطان نظامی و انتظامی به آن استناد کرد، اما واحدهای کنترل جرم در ناجا تحت عنوان ضابط نظامی فعالیت خود را هم‌چنان ادامه می‌دهند و سازمان قضایی نیروهای مسلح، واحدهای بازرسی را به عنوان یکی از اصلی‌ترین ضابطان نظامی تلقی و تحقیقات مقدماتی عمده جرائم غیرامنیتی را به بازرسی محول می‌کند (سازمان قضایی نیروهای مسلح، ۱۳۷۹).

مبنای ضابطیت مأموران بازرسی مانند مأموران دژبان و حفاظت اطلاعات بر اساس خط مشی ابلاغی از ستاد کل نیروهای مسلح، سازمان قضایی نیروهای مسلح و شرح وظایف تدوین شده برای بازرسی کل و رده‌های تابع است و خلأ قانونی ضابطیت مأموران بازرسی نیز مشهود است که باید در پیش نویس قانون جدید دادرسی و کیفر ارتش مورد توجه قرار گیرد و به آن تصریح شود.

۴. بازرسی یگانها و نقش آنها به عنوان ضابطین نظامی

سیاستگذاری و تعیین خط مشی‌ها، هدفگذاری، طرح‌ریزی، هدایت‌های ستادی، برنامه‌ریزی، تهیه دستورالعمل‌های لازم و ایجاد هماهنگی و وحدت رویه و فراهم آوردن زمینه اجرای مأموریت و نظارت بر آن در حوزه‌های مربوط به عملیات بازرسی، رسیدگی به شکایات،

جرائم و سوانح کارکنان، فرماندهان و مدیران ناجا، ارزشیابی و انتصابات فرماندهان و مدیران ناجا، صیانت از کارکنان و پیشگیری، نظارت همگانی بر عملکرد سازمان و کارکنان از جمله مأموریت‌های محول به بازرسی است (بازرسی کل، ۱۳۸۷).

۲-۴. بازرسی و پیشگیری از وقوع جرم

تهیه و تدوین طرحها، دستورالعملها و روشهای مورد نیاز در خصوص صیانت از کارکنان و پیشگیری از ارتکاب جرائم و وقوع سوانح و تجزیه و تحلیل مسائل، ناهنجارها و علل وقوع جرائم بین کارکنان و ارائه پیشنهادهای مناسب پیشگیری از جرائم از اهم وظایف و مأموریت و واحدهای بازرسی می‌باشد. با عنایت به شرح وظایف تعریف شده بخشی از اقدامات پیشگیرانه بازرسی عبارت است از:

- استفاده بهینه از سیستم و کاهش نقش نیروی انسانی و تماس مراجعان با کارکنان
- آسیب شناسی رسته‌ها و مشاغل
- شناسایی زمینه‌های ارتکاب جرم در افراد یا موقعیتهای پیش جنایی (ارتکاب جرم) و اتخاذ تدابیر و تمهیدات مناسب از قبیل احضار کارکنان و اقدامات توجیهی و ارشادی به منظور پیشگیری از وقوع جرم
- آگاه‌سازی کارکنان و مدیران در مسائل مبتلا به تخلف و جرم
- اقدامات تبلیغی و آموزشی برای پیشگیری از وقوع جرم متناسب با سطوح مختلف کارکنان
- نظارت بر عمل به موازین اسلامی و نهادینه کردن آن در زمینه‌های مرتبط
- ارتقای کمالات اخلاقی و معنوی، تهذیب و تزکیه نفس
- شناسایی کارکنان ساعی و پرتلاش، متعهد و دلسوز و تشریح بموقع آنها
- تنبیه مدیران و مسئولان که کارکنان حوزه مدیریتی آنان مرتکب جرائم و تخلفات مکرر و یا مهم می‌شوند.

۳-۴. بازرسی و نظارت همگانی

مرکز نظارت همگانی (۱۹۷) که بر اساس اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی

ایران تشکیل شده است (کمالان، ۱۳۸۵: ۲۶) با مسائل حقوقی و قضایی و فرایند رسیدگی به جرائم ارتباط مستقیم ندارد و هدف آن امکان دسترسی سریع و سهل و آسان و به‌عنوان پل ارتباطی مطمئن بین مردم و مسئولان ناجا برای بیان نظریات، پیشنهادهای، انتقادات و شکایات از روش عملکرد مأموران اجرایی است. در واقع نظارت همگانی اهرم مثبت و مؤثری است که با توسل به آن رضایتمندی افراد جامعه از بُعد امنیت و آسایش جامعه پذیرایی فعالانه و مثبت آحاد اجتماع، ظهور و شکوفایی پدیده «اعتماد متقابل» در جامعه، تعامل گسترده مردم با پلیس، مسئولیت‌پذیری و مشارکت‌جویی شهروندان، تضمین سلامت و تعامل ساختار شخصیت افراد جامعه، محقق و تأمین می‌شود (مرکز نظارت همگانی، ۱۳۸۷).

دفاتر نظارت همگانی در فرایند رسیدگی به جرائم عمدتاً به مرحله پیشگیری و کشف جرم معطوف می‌دارد به گونه‌ای که بازرسی به‌عنوان ضابط نظامی و واحد کنترل جرم خواهد توانست فعالیت خود را برای پیشگیری و کشف جرائم کارکنان ناجا بر اساس گزارشهای دریافتی از ۱۹۷ بر حوزه‌هایی متمرکز کند که فراوانی بیشتری دارند و از طرفی با توجه به تعریف سازوکار مناسب برای پاسخگویی بموقع پس از فرایند رسیدگی به شکایات در رضایتمندی مخاطبان نقش مؤثری ایفا می‌کند (اسکندری و سید تاج‌الدینی، ۱۳۸۷).

۴-۴. بازرسی و کشف و تعقیب

بازرسی به‌عنوان ضابطان نظامی می‌تواند به‌صورت‌های زیر از وقوع جرم اطلاع یابد. موارد زیر حصری نیست و موارد دیگری می‌تواند به آن الحاق شود.

- مشاهده شخصی به‌صورت اتفاقی یا هنگام بازرسی
- دریافت دستور از سلسله مراتب فرماندهی
- دریافت شکایت از شاکی خصوصی یا گزارش از گزارش دهنده
- از طریق مراجع و نهادهای حاکمیتی مرتبط و صلاحیت‌دار
- از طریق مراجع و مبادی درون سازمانی
- از طریق سامانه ۱۹۷ (مرکز نظارت همگانی) یا سامانه ۱۴۷ (مرکز ارتباطات مردمی دفتر فرماندهی)

- اعلام کارکنان که در صورت مشاهده تخلف یا جرم تکلیف دارند، گزارش کنند.
دریافت دستور از طرف مقامات قضایی که در این صورت باید مراتب به گونه‌ای مقتضی به اطلاع مقام مافوق برسد.

- رسیدگی به جرائم غیر امنیتی کارکنان ناجا (به استثنای جرائمی که در صلاحیت حفا ناجا است و در دستورالعمل روش پیشگیری، کشف و رسیدگی به جرائم غیر امنیتی تصریح شده است). از وظایف خاص بازرسی کل ناجا و واحدهای تابع در استانها، شهرستانها، پلیسهای تخصصی، یگانهای مستقل و حوزه مرکزی یا ستاد است (بازرسی کل ناجا، ۱۳۸۲).

۴-۵. بازرسی در جرائم مشهود

قانونگذار تعریفی از جرم مشهود ارائه نکرده، اما مصداقهای آن را به شرح ذیل بیان کرده است. (منصور، ۱۳۸۲):

- جرمی که در مرئی و منظر ضابطان دادگستری واقع شود و یا بلافاصله مأموران یاد شده در محل وقوع جرم حضور یابند یا آثار جرم را بلافاصله پس از وقوع مشاهده کنند.
- در صورتی که دو نفر یا بیشتر که ناظر وقوع جرم بوده‌اند و یا مجنی علیه بلافاصله پس از وقوع جرم، شخص معینی را مرتکب جرم معرفی کند.

- بلافاصله پس از وقوع جرم، علائم و آثار واضح یا اسباب و دلایل جرم در تصرف متهم یافت شود یا تعلق اسباب و دلایل یاد شده به متهم محرز شود.

- در صورتی که متهم بلافاصله پس از وقوع جرم قصد فرار داشته یا در حال فرار یا فوری پس از آن دستگیر شود.

- در مواردی که صاحبخانه بلافاصله پس از وقوع جرم، ورود مأموران را به خانه خود تقاضا کند.

- وقتی که متهم ولگرد باشد.

- بازرسی به عنوان ضابط نظامی در برخورد با جرائم مشهود تکلیف دارد نسبت به تحقیقات مقدماتی، دستگیری متهم، حفظ صحنه جرم، جمع‌آوری دلایل و مدارک جرم، تحقیق از شهود و آگاهان، بازجویی مقدماتی از شاکی و متهم اقدام کند و هر تحقیقی را

که برای کشف جرم لازم بداند به عمل آورد. در این حالت بازرسی به عنوان جانشین مقام قضایی، تمام اختیارات قانونی را برای تحقیقات مقدماتی دارد و پس از تحقیقات با تنظیم گزارش و جمع آوری دلایل و تهیه گزارش نهایی، پرونده را با متهم نزد مرجع قضایی صالح بفرستند.

به طور خلاصه وظایف و اختیارات ضابطان نظامی در برخورد با جرائم مشهود کارکنان ناجا عبارت است از:

- اجرای تمامی اقدامات لازم به منظور حفظ آلات، ادوات، آثار، نشانه‌ها و دلایل جرم

- جلوگیری از فرار متهم

- دستگیری متهم

- تفتیش و بازرسی منازل، اماکن و اشیا

- تحت نظر قرار دادن متهم حداکثر به میزان ۲۴ ساعت برای تکمیل تحقیقات

- تحقیقات مقدماتی

- ضابطین نظامی بعد از مداخله مقام قضایی، نتیجه تحقیقات را به آنها تسلیم

می‌کنند و دیگر حق مداخله ندارند مگر اینکه دستورهای تکمیلی دیگری از سوی مقام

قضایی به ضابط نظامی ابلاغ شود که در آن صورت در چارچوب همان دستورها اقدام

می‌کنند.

۴-۶. بازرسی در جرائم غیر مشهود گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

در جرائم غیر مشهود، بازرسیها موظفند همه وقت شکایت افراد را بپذیرند و به بهانه

غیر مشهود بودن جرم اجازه ندارند از پذیرش شکایت شاکی خودداری کنند، بنابراین با

دریافت شکایت یا گزارش از اشخاص یا مراجع صلاحیتدار برون سازمانی و درون سازمانی

شروع به تحقیقات می‌نمایند. هر چند در قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب

در امور کیفری، مصوب ۱۳۷۸ تصریح شده است که ضابطان در جرائم غیر مشهود پس از

گرفتن دستور مقام قضایی صالح به تحقیق اقدام می‌کنند، بازرسی به عنوان ضابط نظامی

در جرائم غیر مشهود با دستور فرمانده و بر اساس شرح وظایف تدوین شده به تحقیق

اقدام می‌کند. چنانچه نتیجه تحقیقات از شاکی، مشتکی عنه، شهود، آگاهان، روبرویی

حضور، بررسی اسنادی و میدانی، جلب نظریه کارشناسی دلالت بر این داشت که مفاد شکایت یا گزارش صحت دارد و عملکرد مأمور یا مأموران وصف مجرمانه دارد، پس از احراز سازمانی و کشف جرم نهایتاً به دستور فرمانده، پرونده تشکیل شده برای امعان نظر مقام قضایی، برای مراجع قضایی ذی صلاح ارسال می‌شود (معاونت ارجاع و آموزش سازمان قضایی نیروهای مسلح، ۱۳۷۹: ۱۱).

گفتنی است تحقیقات مقدماتی در مقام ضابطیت عمدتاً از سوی مراجع قضایی عمومی به بازرسیها ارجاع و پس از تحقیقات مقدماتی نتیجه را به همراه اوراق جدیدالتحصیل به مراجع قضایی ارجاع دهنده، اعلام و ارسال می‌کنند. به هر حال ضرورت دارد حدود وظایف و اختیارات بازرسی در جرائم غیر مشهود به عنوان ضابط نظامی در آیین دادرسی کیفری نیروهای مسلح تصریح شود.

به منظور ایجاد روش واحد در بازرسی استانها، شهرستانها، پلیسهای تخصصی، یگانهای مستقل و حوزه مرکزی بازرسی کل ناجا ضمن ابلاغ مأموریت شرح وظایف در حوزه رسیدگی به شکایات و جرائم با هدف مهار و کاهش جرائم و ارتقای سرعت رسیدگی به شکایات و جرائم و کاهش میانگین زمان رسیدگی، اقدام به سطح‌بندی شکایات (عادی - مهم و ویژه) و تعیین شاخصها و نرمها برای تمام فعالیتها می‌شود به گونه‌ای که شکایات عادی ظرف ۳۰ روز، مهم ۲۰ روز و ویژه هفت روز رسیدگی تعیین تکلیف می‌گردد (بازرسی کل، ۱۳۸۵) و از طرفی با راه اندازی سیستم ماشینی رسیدگی به شکایات و جرائم و تعریف فرایندهای رسیدگی به شکایات، جرائم و سوانح و برشمردن گامهای ۲۵ گانه برای رسیدگی مطلوب به پرونده عملاً اقدامات مؤثری برای استانداردسازی فرایندها و اتقان و استحکام پرونده‌های تشکیل شده برداشته است؛ برای دسترسی به این مهم تعامل مناسبی با سازمان قضایی نیروهای مسلح، ستاد کل نیروهای مسلح بازرسی کل کشور و مبادی درون سازمانی ایجاد کرده است، ضمن اینکه از آموزش کارشناسان رسیدگی غافل نبوده و با هدف مهارت‌افزایی آنان کارگاه طرز «تشکیل پرونده‌های قضایی» را برای حدود ۶۰۰ نفر در سال ۱۳۸۷ اجرا کرده است.

۴-۷. بازرسی و رسیدگی

- تهیه و تدوین طرحها، دستورالعملها و روشهای مورد نیاز در خصوص رسیدگی به شکایات، جرائم و سوانح کارکنان

- کشف و شناسایی جرائم غیرامنیتی فرماندهان، مدیران و کارکنان ناجا
- تهیه و تدوین طرحها، دستورالعملها و روشهای مورد نیاز در خصوص رسیدگی به شکایات، جرائم فرماندهان و مدیران ناجا و موضوعات ویژه و خاص
- رسیدگی به گزارشها و شکایات علیه فرماندهان و مدیران ناجا و موضوعات خاص
- تهیه و تدوین طرحها، دستورالعملها و روشهای مورد نیاز در خصوص صیانت از کارکنان و پیشگیری از ارتکاب جرائم و وقوع سوانح
- تجزیه و تحلیل مسائل، ناهنجاریها و علل وقوع جرائم بین کارکنان و ارائه پیشنهادهای و روشهای مناسب پیشگیری از جرائم

۱-۴-۷. شاخصهای رسیدگی مطلوب

الف. شاخصهای قبل از رسیدگی

- موضوع ارجاعی برای رسیدگی کاملاً "توسط افسر تحقیق مطالعه، و درک صحیحی از موضوع حاصل شده باشد.
 - موضوع مورد رسیدگی با مواد قانونی و مقررات سازمانی تطبیق و از جرم یا تخلف بودن آن عمل اطمینان حاصل شود.
 - دستور مقام مافوق و عنداللزوم مقام قضایی برای ورود به رسیدگی گرفته شده باشد.
 - طرح رسیدگی تنظیم و تمام اقدامات ضروری به منظور تکمیل تحقیقات لحاظ شده باشد.
 - سوابق قبلی احتمالی موجود اعلام شود و مورد مطالعه و بهره برداری قرار گیرد.
 - منابع تحقیق اعم از طرفین دعوا، اسناد و مدارک و شهود و آگاهان مشخص شده باشد.
- ب. شاخصهای هنگام رسیدگی

- افسر تحقیق دلایل، شواهد و قرائن را برای تحقیق از مشتکی عنهم داشته باشد.
- شاکی یا شکات و آگاهان و شهود، مشتکی عنهم دعوت و احضار شود و تحقیق به عمل آید.
- نظریه کارشناس مربوط در مورد موضوع گرفته شود و معاینه محل نیز به عمل آید.
- اسناد و مدارک مرتبط با موضوع بررسی و از مقامات و مسئولان مربوط اعلام و مراتب

صور تجلسه شود.

- عنداللزوم رویارویی حضوری انجام شود.
 - تناسب زمانی هنگام رسیدگی لحاظ شده باشد.
 - مشخصات کامل افسر تحقیق به همراه زمان و مکان تحقیق یادداشت شود.
- ج. شاخصهای بعد از رسیدگی
- بلافاصله گزارش یا گردشکار تهیه شود.
 - گزارش تقدیمی شرایط قانونی را داشته باشد (کامل، صریح، فاقد ابهام).
 - از مستندات قانونی و آیین نامه‌های مربوط در تهیه گزارشها استفاده شود.
 - اصول و قواعد نگارش در تهیه گزارش یا گردشکار از نظر شکلی و ماهوی رعایت گردد.
 - سوابق و مستندات پیوست مرتب و با شماره مشخص گردد.
 - در فرصت قانونی یا مهلت مقرر، نتیجه به مرجع خواهان اعلام شده باشد.
 - نتیجه پرونده یا تصمیمات قضایی پیگیری و اجرا شده باشد.
 - اصول طبقه‌بندی در تمام مراحل رعایت شده باشد.
 - تنبیهات یا تشویقات پیشنهادی با نوع تخلف و جرائم یا فعالیت انجام شده مناسب باشد.
 - کارشناس بر اساس سوابق و محتویات پرونده و اطلاعات فردی خودش نظریه کارشناسی درارتباط با موضوع ارائه کند.
 - اطلاعات لازم در سیستم رایانه ای ثبت و ضبط گردد.
 - نتایج رسیدگی به احقاق حق منجر شود و تأثیر بازدارنده و مثبت در بین کارکنان داشته باشد.
- بنابراین بازرسیها در جرائم غیر مشهود بر اساس فرایند یاد شده و شرح وظایف و ابلاغیه‌های صادر شده از بازرسی پس از تحقیقات به شرح ذیل اقدام می‌شود:
- چنانچه نتیجه رسیدگی به احراز جرم از ناحیه کارکنان منجر شود که مقررات کیفری بر آن حاکم است، پرونده به دادسرای نظامی فرستاده می‌شود، در صورتی که جرم ارتكابی از مواردی است که بر اساس ابلاغیه هیئت رسیدگی به تخلفات کارکنان (ماده ۱۲۱ ق.ا.ناجا) مستلزم طرح وضعیت در کمیسیون ۱۲۱ باشد، همزمان سوابق به دبیرخانه هیئت فرستاده می‌شود.

- هرگاه عمل ارتكابی در زمره جرائم امنیتی و یا غیر امنیتی شبکه ای و سازمان یافته باشد، پرونده به واحدهای حفاظت اطلاعات ارجاع می‌شود.
- چنانچه نتیجه رسیدگی بر عدم احراز جرم و یا تخلف دلالت کند، سوابق بسته می‌شود. بدیهی است در تمام موارد فوق پاسخ مراجع خواهان نیز ارسال می‌شود.
- در خصوص ادعاهایی که موضوعات خارج از صلاحیت ضابطان نظامی است مانند اختلافات شخصی، جرائم عمدی خارج از سازمان، دعاوی خانوادگی و... شاکی به مراجع ذی صلاح قضایی هدایت می‌شود.
- تشکیل پرونده و انعکاس آن به مراجع قضایی در جرائم مهم مانع از اقدامات فرماندهان و یا مسئولین ذی صلاح در اعمال تنبیهات از جنبه انضباطی خاطی بر اساس حدود مقرر در آیین نامه انضباطی نیروهای مسلح و مقررات مربوط نخواهد بود.

نکات مهم و قابل توجه

- در هر یک از مراحل رسیدگی در جرائم غیر مشهود چنانچه نیاز به دستگیری کارکنان یا تفتیش منازل باشد، الزاماً از دادسرای نظامی، احکام مربوط گرفته، و با مجوز اقدام می‌گردد.
- اگر عمل ارتكابی جرم، و به چند نفر با هم مرتبط باشد، باید یک پرونده تشکیل شود، لیکن برای هر یک فرم ثبت جرم تکمیل می‌شود.
- گرفتن تأمین از متهم به وسیله یگان، خلاف قانون است.
- فرماندهان نظامی به محض اطلاع از وقوع جرم باید آن را حسب مورد به فرماندهان بالاتر یا مقام قضایی صالح گزارش کنند. در صورت مسکوت گذاشتن یا مختوم کردن، مسئولیت قانونی متوجه آنان خواهد بود.
- سوگند دادن متهم و ملزم کردن او به راستگویی در مرحله تحقیقات مقدماتی توسط ضابطان، مبنای قانونی و شرعی ندارد.

۵. وظایف و اختیارات ضابطان نظامی در مرحله دادرسی

۵-۱. وظایف و اختیارات ضابطان نظامی در مرحله دادسرا

همان‌طور که قبلاً اشاره شد در جرائم مشهود، ضابطان نظامی مکلف هستند قبل از حضور مقام قضایی تحقیقات مقدماتی را انجام دهند. به محض ورود مقام قضایی، نتیجه تحقیقات و اقدامات خود را تسلیم وی کنند و دیگر دخالت نکنند؛ مگر اینکه مقام قضایی، تکمیل تحقیقات یا انجام امر خاصی را از آنان بخواهد. بنابراین اگر مقام قضایی اقدامات انجام یافته را کافی نداند، می‌تواند تکمیل آن را از ضابطان بخواهد، در این صورت ضابطان مکلف هستند در اجرای دستور تکمیل تحقیقات، اقدامات قانونی را انجام دهند، ولی متهم را بیش از ۲۴ ساعت نمی‌توانند در بازداشتگاه نگه دارند. هرگاه برای ادامه تحقیقات، بازداشت متهم را برای مدت بیش از ۲۴ ساعت لازم بدانند باید مراتب را فوراً به اطلاع مقام قضایی برسانند. در مورد گرفتن تأمین، ضابطان نظامی حق گرفتن تأمینهای دیگر مانند التزام، کفالت و وثیقه را ندارند (منصور، ۱۳۸۲: ۱۳).

در موارد احضار و جلب، بازرسیها مکلفند به محض دریافت احضارنامه از دو نسخه احضارنامه یک نسخه آن را به شخص احضار شونده تسلیم کنند و نسخه دیگر را به امضای وی برسانند و با درج مشخصات مأمور ابلاغ به مرجع قضایی بفرستند. در عین حال باید به زمان حضور در مرجع قضایی توجه کافی کنند تا احضارنامه بموقع به مخاطب ابلاغ شود. در خصوص برگ جلب نیز مانند احضارنامه به مخاطب ابلاغ و سپس از وی دعوت می‌شود که با مأمور ابلاغ نزد مقام قضایی برود. شخص جلب شده از زمان ابلاغ برگ جلب تا حضور نزد مقام قضایی در تحت نظر و محافظت خواهد بود (معاونت ارجاع و آموزش سازمان قضایی نیروهای مسلح، ۱۳۷۹).

جلب به استثنای موارد فوری در روز به عمل می‌آید. تشخیص موارد فوریت با مقام قضایی صادر کننده حکم است.

هرگونه حمله و مقاومت در مقابل ضابطان هنگام ادای وظیفه، تمرد محسوب، و با مرتکب برخورد قانونی خواهد شد (حجتی و باری، ۱۳۸۴: ۱۰۲۳). ضمن اینکه هرگاه ضابط برخلاف قانون کسی را توقیف کند یا دستور بازداشت وی را بدهد، قابل تعقیب کیفری است (حجتی و باری، ۱۳۸۴: ۹۶۱). هم‌چنین اگر هر کدام از ضابطان بدون اجازه

و رضایت صاحب منزل و یا بدون رعایت ترتیب قانونی وارد منزل کسی شوند، تحت تعقیب قرار می‌گیرند (حجتی و باری، ۱۳۸۴: ۹۴۸). اگر ضابطان از اجرای احکام و دستور مقامات قضایی امتناع، و یا از اجرای آن جلوگیری کنند تحت تعقیب قرار می‌گیرند (منصور، ۱۳۸۲: ۱۴-۱۳).

گاهی مقامات قضایی از بازرسی به عنوان ضابط مقام قضایی درخواست معرفی نماینده به منظور ارائه توضیحات در خصوص پرونده مشخصی را می‌کنند که در این صورت بازرسیها مکلفند نماینده مطلع معرفی کنند که اشراف کافی نسبت به محتویات پرونده داشته باشد.

بازرسی با برقراری تعامل مستمر و مؤثر با سازمان قضایی نیروهای مسلح در تهران و استانها و معرفی نماینده و برگزاری جلسات تعاملی حداقل یک جلسه در هر فصل، گامهای مؤثر در راستای تسریع در فرایند رسیدگی و دادرسی و همچنین رفع نقص و اشکالات در مرحله تحقیقات مقدماتی برداشته اند در آخرین ابلاغیه موارد ذیل تصریح شده است (معاونت نظارت و بازرسی سازمان قضایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۷):

- پرونده به‌طور متقن و با دلایل و مدارک به دادسرا ارسال شود تا از اطلاع دادرسی جلوگیری گردد.
- در صدور احکام برخی پرونده‌های مطرح در محاکم نظامی که به دلایلی رسیدگی به آن با تأخیر روبه‌رو بوده است، تسریع شود.
- در مواردی که پرونده به حضور شاکی و مشتکی عنه به‌صورت همزمان نیاز دارد در مورد اعزام آنان توجه شود تا اطلاع دادرسی صورت نگیرد.
- آدرس کامل طرفین دعوی از طریق محاکم به ضابطان اعلام شود تا ابلاغ و احضار و جلب براهتی صورت گیرد.
- نسبت به ارسال پرونده‌ها (خصوصاً فرار از خدمت) به محاکم نظامی با سرعت اقدام گردد تا پرونده‌ها حتی‌الامکان در همان روز تعیین تکلیف شود.
- در اجرای طرحهای عملیاتی ناجا حمایت‌های لازم از مأموران شرکت کننده به‌عمل آید.
- شعبه‌های اجرای احکام در ابلاغ و اجرای بموقع احکام قضایی و تعامل با بازرسیها تلاش بیشتری کنند.

- در ابلاغ اوراق قضایی از سوی ضابطان تسریع و نتیجه برای مرجع مربوط فرستاده شود.
- پرونده‌هایی که در کمیسیون ماده ۱۲۱ مطرح می‌شود، خلاصه وضعیت پرونده قبل از تشکیل جلسه از طریق نیروی انسانی یگانهای انتظامی مربوط به دادسرای نظامی فرستاده شود.
- از محول کردن اوراق احضار و جلب به سربازان وظیفه خودداری شود.
- در جرائم مشهود (در مواردی که در صلاحیت دادسرای نظامی است) پس از اقدام از سوی ناجا بلافاصله گزارش جرم به دادسراهای نظامی فرستاده شود.
- در پرونده‌های ارسالی به دادسرای نظامی، نظریه صریح کارشناسی با تجزیه و تحلیل لحاظ شود.

۵-۲. وظایف و اختیارات ضابطان نظامی در مرحله دادگاه

یکی از مواردی که دادگاه‌های نظامی مکلف به رسیدگی هستند، اعلام و اخبار ضابطان است بنابراین دادگاه‌های نظامی ۱ و ۲ در موارد زیر می‌توانند تحقیقات لازم را از ضابطان بخواهند:

- در صورتی که متهم غیر معین باشد.
- در صورتی که دلایل اتهام کافی نباشد تمام قضات این دادگاه‌ها در تمام جرائم، نظر به اوضاع و احوال قضیه و موضوع می‌توانند تعقیب و محاکمه متهم را پس از ارجاع، بلافاصله و مستقیماً در دادگاه آغاز کنند. اگر محاکمه به تحقیقات مقدماتی نیاز داشته شد، می‌توانند به سه طریق عمل کنند: تحقیقات را رأساً انجام دهند، تحقیقات را از دادسرا بخواهند و دستور تحقیقات را به ضابطان قضایی بدهند.
- با ارجاع امر از سوی قاضی، ضابطان تحت نظارت و دستورهای مقام قضایی مکلف به تحقیق می‌شوند و در چارچوب دستورهای صادره شده اقدام، و نتیجه را ضمن بازگرداندن پرونده با اوراق جدیدالتحصیل در مهلت تعیین شده به مقام مذکور ارائه می‌کنند (معاونت ارجاع و آموزش سازمان قضایی نیروهای مسلح، ۱۳۷۹).

۶. وظایف و اختیارات ضابطان در مرحله اجرای حکم

روش اجرای احکام دادگاه‌ها یکسان نیست، بلکه هر نوع مجازاتی با توجه به طبع خود اجرا می‌شود؛ مثلاً اجرای مجازات حبس با اجرای مجازات شلاق فرق دارد و اجرای هر دو مجازات یاد شده با اجرای جزای نقدی تفاوت دارد. تمام ضابطان پلیس در حدود وظایف خود مکلفند دستور مراجع قضایی را در مقام اجرای حکم رعایت کنند.

هنگامی که محکوم را برای اجرای حکم اعدام از زندان خارج می‌کنند، مسئولان زندان، مراتب را صورتجلسه می‌کنند و به امضای دادستان، نماینده نیروی انتظامی، پزشک قانونی و منشی دادگاه صادره کننده حکم قطعی می‌رسانند. در خصوص اجرای حکم تبعید نیز ضابطان نظارت دارند.

لازم به ذکر است که عموماً اجرای حکم زندان محکومان نظامی در زندان دژبان نیروهای مسلح به‌عنوان ضابط نظامی صورت می‌گیرد؛ ضمن اینکه ابلاغ اوراق صادر شده از اجرای احکام دادسرای نظامی در خصوص محکومیت کارکنان و معرفی محکومین انتظامی برای اجرای حکم از طریق بازرسیها و یا حسب مورد دژبان به‌عمل می‌آید.

۷. نتیجه و پیشنهادها

زیربنای پرونده کیفری را اقدامات و گزارشهای ضابطان تشکیل می‌دهد. در میان انواع ضابطان، بازرسی به‌عنوان ضابط نظامی، وظیفه پیشگیری از وقوع جرم و تعقیب و رسیدگی به جرائم غیر امنیتی مربوط به کارکنان ناجا را بر عهده دارد. برای تحقق این مأموریت خطیر، بازرسی با بهره‌گیری از نیروهای مسئول، آگاه و مجرب، امین، دلسوز و درستکار، آموزش مستمر مدیران و کارشناسان حوزه پیشگیری و رسیدگی و بهره‌گیری از سیستم، تعریف چرخه و فرایند اجرای کار، سطح‌بندی چگونگی رسیدگی به شکایات و جرائم، تعیین شاخصها و گامهای رسیدگی مطلوب در رسیدگی به شکایات و جرائم مشهود و غیرمشهود (گامهای قبل از رسیدگی، هنگام رسیدگی و بعد از رسیدگی)، تعامل مؤثر با سازمانها و نهادهای حاکمیتی مرتبط برون سازمانی و استفاده بهینه از آخرین آموزه‌های قضایی و تدابیر سازمانی عملاً گامهای مؤثری در راستای اتقان و استحکام پرونده‌های قضایی برداشته و با آلودگیهای داخل سازمان مقابله و با هنجارشکنان برخورد

سخت و تلخ می‌کند و از سوی دیگر با آسیب شناسی رسته‌ها و مشاغل و شناسایی زمینه‌های ارتکاب جرم در افراد و موقعیتهای پیش جنایی و اتخاذ تمهیدات مناسب، صیانت کارکنان و سازمان و پیشگیری از ارتکاب جرائم را در اولویت برنامه‌های خود قرار داده است. با وجود این هر چند مبنای ضابطیت بازرسی بر اساس خط و مشی ابلاغی از ستاد کل و سازمان قضایی نیروهای مسلح و شرح وظایف تدوین شده برای بازرسی کل ناجا و بازرسی واحدهای تابع است، خلأ قانونی ضابطیت مأموران بازرسی مشهود است که ان شاء... در قانون جدید دادرسی و کیفر ارتش مورد توجه قرار خواهد گرفت. با توجه به مباحث صورت گرفته برخی راهکارهای اصلاحی بیان می‌شود:

- ارتقای کارایی بازرسان به عنوان ضابطان نظام قوه قضائیه و بالا بردن روحیه خدمتی و تجهیز آنان به ابزار علمی و امکانات فنی هماهنگ با پیشرفتهای علمی در راستای مأموریت‌های محوله؛
- تلاش برای بهبود روابط بین ضابطان نظامی و کارکنان از طریق پژوهش‌های علمی؛
- توسعه و گسترش اطلاعات ضابطان نظامی و کارکنان در رشته‌های مرتبط با قوانین و مقررات از طریق جزوات و کلاسهای آگاه‌سازی و کارگاه‌های آموزشی؛
- ارتقای سطح آگاهی کارکنان در رابطه با وظایف و اختیارات بازرسان به عنوان ضابطان نظامی قوه قضائیه؛
- بهره‌گیری از تجارب با ارزش بازرسان به منظور رفع نارسائیهای حقوقی و انعکاس مشکلات ضابطان قوه قضائیه و رفع خلأهای مربوطه؛
- سطح‌بندی ضابطان نظامی از جهت صلاحیت انجام تحقیقات بر حسب نوع و درجه‌بندی جرائم و تخصصی نمودن آنها.

۱. آخوندی، محمود (۱۳۷۲). آیین دادرسی کیفری، ج اول و دوم، تهران: نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامیز
۲. آشوری، محمد (۱۳۸۲). آیین دادرسی کیفری، ج اول و دوم، تهران: انتشارات سمت
۳. اردبیلی، محمدعلی (۱۳۷۹). حقوق جزای عمومی، ج اول، تهران: نشر میزان
۴. بارانی، محمد (۱۳۸۱). بررسی علل مواجهه جرم در اجرای وظایف مأمورین ناجا به عنوان ضابط دادگستری، تهران: نشر سازمان تحقیقات و پژوهشهای ناجا
۵. بازرسی کل (۱۳۸۲). دستورالعمل اجرایی رسیدگی به اخبار، گزارشها و شکایات و سطح بندی رسیدگی به شکایات و جرائم و پیشگیری، کشف و رسیدگی به جرائم غیر امنیتی، تهران: بازرسی کل ناجا
۶. جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۳). ترمینولوژی حقوق، تهران: نشر گنج و دانش
۷. حجتی، سید مهدی، باری، مجتبی (۱۳۸۴). قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی، تهران: میثاق عدالت
۸. رضوی، محمد (۱۳۸۵). نقش ناجا به عنوان ضابطین عام دادگستری در امور کیفری، تهران: دانشگاه علوم انتظامی
۹. ساداتی باریکانی، امیررضا، سلطانی، شهرام (۱۳۸۶). مجموعه قوانین و مقررات ضابطان دادگستری، تهران: نشر خرسندی
۱۰. سلطانی، شهرام، سادات باریکانی، امیر رضا (۱۳۸۶). نکاتی که لازم است ضابطین دادگستری بدانند، تهران: انتشارات خرسندی.
۱۱. سیدتاج الدینی، علی، اسکندری، خسرو (۱۳۸۷). تسریع و کیفی سازی فرایند پاسخگویی، تهران: بازرسی کل، مرکز نظارت همگانی
۱۲. قاسم پور، ابوالقاسم (۱۳۸۱). ضابطین قوه قضاییه و وظایف آنها در قانون...، تهران: انتشارات افق امید.
۱۳. کمالان، سید مهدی (۱۳۸۵). قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: نشر پیام
۱۴. گل محمدی خامنه، علی (۱۳۸۰). ضابطان دادگستری و دستگیری متهم، تهران: نشر

دانشگاه علوم انتظامی

۱۵. مرکز نظارت همگانی (۱۳۸۷). مجموعه مقالات دومین همایش علمی تخصصی ناجا، تهران: بازرسی کل ناجا.

۱۶. معاونت آموزش (۱۳۸۱). ضابطین دادگستری، تکالیف و مسئولیتها، تهران: قوه قضاییه

۱۷. معاونت ارجاع و آموزش (۱۳۷۹). شیوه دادرسی در محاکم نظامی، تهران: سازمان قضایی نیروهای مسلح.

۱۸. منصور، جهانگیر (۱۳۸۲). قانون آیین دادرسی و دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری، تهران: نشر دیدار

۱۹. مهابادی، علی اصغر (۱۳۷۷). بررسی بازنگری نظام حقوق ناجا (ضابطین دادگستری)، تهران: سازمان تحقیقات و پژوهشهای ناجا

۲۰. مهدی پور، کاظم (۱۳۸۵). آنچه لازم است ضابطان دادگستری بدانند، تهران: نشر مجمع علمی و فرهنگی مجد

